

норми загально визнаної поведінки й моралі. Такі висловлення можуть бути як стандартними запитаннями, так і запитаннями риторичними (приклад 6) та іронічними (приклад 7).

(6) *The wedding took place two months later. It was a small wedding – one hundred and fifty people – and the bride and groom went to Jamaica for their honeymoon. It was a fiasco.*

On their wedding night Naomi said, “What kind of man have I married, for God’s sake? What have you got a dick for?” (1, p. 184),

де висловлення-осуд лише формально співпадає зі спеціальним запитанням, адже фактично це твердження, яке не потребує відповіді.

(7) *“I’m in the middle of a trial. I can’t possibly go to Boston now.”*

There was a moment of ominous silence. “What did you say?”

“I said ...”

“You aren’t going to disappoint me again, are you, Tyler? Maybe I should talk to Fitzgerald about some changes in my will?” (1, p. 187),

де мовець застосовує іронію як засіб підсилення ефекту вираженого осуду.

Осуд-прохібитив вживається мовцем для запобігання дії адресата, виконання якої для мовця є небажаним. Тобто, мовець не лише осуджує адресата, але й забороняє йому виконувати конкретну дію / дії (приклад 8).

(8) *“Don’t be ridiculous! Did you call the police?”* (1, p. 275).

Осуди-прохібитиви можуть мати різну ступінь категоричності. Зокрема, ступінь категоричності осуду знижується, коли мовець говорить не про реальний негативний факт, а про нереалізований позитивний факт (приклад 9).

(9) *“You didn’t have to go through any of that,” he said* (1, p. 349).

Ступінь категоричності осуду підвищується за наявності у висловленні мовних одиниць із емотивно-оцінною семантикою та модальних дієслів. Найвища ступінь категоричності притаманна осудам-прохібитивам, втіленим висловленнями окличної граматичної форми (приклад 10).

(10) *“You’re angry,” I sighed. “He shouldn’t have said anything!”* (1, p. 77).

Можливість вираження осуду за допомогою різних прагматичних типів висловлення – констативів, квеситивів і прохібитивів – свідчить про максимально можливу комунікативну варіативність висловлення-осуду, яке здатне втілюватися всіма можливими типами речення: розповідним, питальним і спонукальним. Повна

комунікативно-синтаксична представленість опосередкованого вираження осуду в сучасній англійській мові забезпечує трансляцію відповідного негативного емотивно-оцінного змісту за різних комунікативних умов.

Отже, з огляду на нетиповість прямого вираження осуду, сучасна англійська мова має низку опосередкованих засобів вираження цього змісту. Будь-яке опосередковане вираження осуду є прагматично складними. Варіювання опосередкованих засобів вираження осуду за формальними, комунікативно-синтаксичними та прагматичними характеристиками надає мовцю можливість змінювати – збільшувати або зменшувати – ступінь категоричності вираженого осуду. Правильне розуміння опосередковано вираженого осуду потребує від обох комунікантів наявності спільних фонових знань як показників їх комунікативної компетенції.

Перспективу подальших досліджень висловлення-осуду сучасної англійської мови вбачаємо в з’ясуванні його варіативності в залежності від гендерної характеристики як мовця, так й адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grice, H.P. *Logic and Conversation* / H.P. Grice // *Syntax and Semantics* ; [ed. by T. Givon]. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3 : *Speech Acts*. – P. 41–58.
2. Leech, G. N. *Principles of Pragmatics* / G. N. Leech. – L., N.Y. : Longman Linguistic Library, 1983. – 250 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Sheldon, S. *Morning, Noon & Night* / S. Sheldon. – HarperCollins Publishers, 1995. – 368 p.

В. В. Ганєчко

УКЛІН ЯК НЕВЕРБАЛЬНИЙ ЖЕСТ ВВІЧЛИВОСТІ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Відомо, що спілкування між людьми відбувається не лише завдяки використанню мовних засобів, у вербальний спосіб. Комунікація насичена невербальними проявами її учасників, що мають вагомий вплив на перебіг спілкування між ними. Різні види невербальних дій можуть доповнювати, регулювати, унеможлиблювати, покращувати, замінити мовленнєву взаємодію, тому їхнє значення не можна применшувати.

Нашу увагу привернула невербальна дія поклону, що загалом позначає ввічливе ставлення учасників комунікативної ситуації один до одного, і особливості її побутування в українській,

російській, німецькій і англійській мовних картинах світу. Дотримання принципу ввічливості, запропонованого Г. Лічем, разом із принципом кооперації, введеного Г. П. Грайсом, є невід'ємною ознакою успішної комунікації, тому видається, що уклін як ввічливий жест сприяє вдалому спілкуванню.

Академічний тлумачний словник української мови пояснює значення слова **уклі́н** як «нахилення голови або верхньої частини тулуба», що виражає вітання, повагу, подяку, здійснюється під час молитви і т. ін. Г. Ю. Крейдлін зазначає, що уклін дуже давній за походженням, а також важливий із соціальної і комунікативної точок зору етикетний жест [2, с. 106]. Він має широку варіативність щодо способів виконання та національно-культурну специфіку. Так, уклін є невід'ємною ознакою японської культури, в якій розрізняють різні його види за кількістю і частотністю виконання, позою (сидячи або стоячи), градусом нахилу, спрямуванням погляду, комунікативною ситуацією в цілому тощо. Загалом розрізняють три типи японських поклонів: низький, призначений імператору, звичайний (нахил тулуба на 30 градусів) і легкий (нахил тулуба на 15 градусів). Доволі розгалужена система поклонів до цього часу залишається характерною рисою азійської культури і відіграє важливу роль у таких країнах, як Японія, Китай, Індія, Тайвань, Корея, В'єтнам. Особливу роль поклони відіграють у різних релігійних вченнях, зокрема в християнстві, ісламі, буддизмі, іудаїзмі. На думку Г. Ю. Крейдліна, уклін на Сході є жестом побутовим, а в Європі – ритуальним.

Отже, уклін у досліджуваних мовних картинах світу є етикетним жестом на позначення ввічливого вираження вітання:

укр. *Вона низенько вклонилася, здоровкаючися, і тремтячим голосом сказала...* (КУМ)

рос. *Он в тёмных очках. Я кланяюсь ему очень вежливо. – Доброе утро, Виталий Витальевич* (КРМ).

нім. *Es klingelte wieder. Eine ältliche Dame erschien in der Tür. Der Oberst erhob sich mit einer Verbeugung. «Womit kann ich dienen?»* (КНМ).

англ. *He was preparing only to bow and pass on, but her gentle «How do you do?» brought him out of the straight line to stand near her, and make enquiries in return, in spite of the formidable father and sister in the back ground* (КАМ).

Як мовні, так і немовні знаки етикету мають різні ідіоматичні прояви. Так, за нормами етикету початку ХХ ст. джентльмен повинен був ледь

підняти капелюха, вітаючи далекого знайомого, а з друзями та близькими знайомими зазвичай обмінювалися поклонами. Вітаючись із незнайомою дамою, яка йшла зі знайомим джентльменом, чоловік у жодному разі не повинен був кланятися або прямо дивитися на неї. Уклін незнайомій дамі є знаком знайомства, тобто може зіпсувати її репутацію [1].

У ХІХ – першій половині ХХ ст. в Україні та Росії характерним було *передавати, привозити* уклін через третіх осіб або *надсилати* у листі, тобто віртуальний жест так само позначав вітання, як і справжній, виконаний під час безпосереднього спілкування:

укр. *І всім, усім кланяється, і тобі шле низесенький поклін* (КУМ).

рос. – *Марье Поликарповне привез поклон от сына, старшого лейтенанта Дремова* (КРМ).

Вищенаведені та інші приклади демонструють, що суб'єкт невербальної дії має у досліджуваних мовних картинах світу певні відмінності. Так, у багатьох англійських і німецькомовних контекстах ним виступає особа, що реалізує функції обслуговуючого персоналу і вклоняється клієнтам під час виконання своїх службових обов'язків. Напр., в англ. *There was a bowing hostess who showed us into a private dining room, just the two of us* (КАМ). У практичному дослідженні «Техніка продажів та менеджмент» [3] автори зазначають, що спосіб виконання поклону залежить від стосунків учасників комунікативної події: підлеглий або нижчий за соціальним статусом кланяється першим, у той час як начальник або вищий за статусом визначає завершеність невербальної дії. Отже, як справедливо зауважує В. І. Карасик [1], разом із різними формами звертання, титулами, формулами ввічливості поклони є маркерами соціального статусу людини.

Окрім вітання, уклін може виражати вдячність:

укр. *Він ковзнув з дивана, опустився коліньми на паркет і низько вклонився мені: «Дякуємо вам, Володимире Григоровичу, од імені українського народу!»* (КУМ).

рос. *Сел он за стол без сумления: напился, наелся досыта, потому что не ел сутки целые: кушанье такое, что я сказать нельзя – того и гляди, что язык проглотить, а он, по лесам и пескам ходючи, крепко проголодался; встал он из-за стола, а поклониться некому и сказать спасибо за хлеб, за соль некому* (КРМ).

нім. *Ihnen – sehr, sehr dankbar! – Frau*

Lengerich verbeugte sich gegen beide Damen und verschwand lautlos (КНМ).

англ. *Her pen was ready. «Thank you», he said, bowing slightly* (КАМ).

Уклін – це звичайний жест вдячності, що його виконують актори різних жанрів (театральні, циркові, балетні, естрадні тощо) на адресу глядачів у кінці свого виступу або вистави:

укр. *Розгублений, зворушений, напружено стриманий у руках, вийшов він наприкінці вистави вклонитися глядачеві* (КУМ).

рос. *По окончании спектакля актёры вышли на авансцену поклониться публике, и матрос и таки убивший его китаец с косичкой, взявшись за руки, поклонились зрителю* (КРМ).

нім. *Dann der Schlussapplaus. Flambeau wie Valentin verbeugen sich in Demut vor dem überlegenen Geist von Father Brown* (КНМ).

англ. *I spun into the spotlight with arms raised, smile flashing, galloped down the stairs, trying not to look down, across the stage, bowing like a courting duck to the boxed panel en route, along the promontory jutting out into the midst of the wildly cheering audience and, as the extravagant applause began at last to subside, heard myself say* (КАМ).

Низький, до ніг, земний уклін виражає у слов'ян глибоку вдячність:

укр. *І якщо ви зумієте це зробити, я вклонюся вам до ніг, як людина і вчений ...* (КУМ)

рос. *Починковский колхоз душой был бы рад поклониться в ноги сыну председательши за все благодеяния его, да получалось так, что лучше бы благодеяний этих не было* (КРМ).

Шана, повага по відношенню до адресата має регулярне вираження за допомогою невербальної дії поклону:

укр. *І одного ранку, щойно Євпраксія з'явилася коло вікна своєї вежі, похмурий сокольник поштиво вклонився їй* (КУМ).

рос. *Уважать факты и собирать факты у нас умеют, нашим архивистам и библиографам можно только низко поклониться* (КРМ).

нім. *Während des Ganges durch Korridore und über Treppen beschwor Flora den Herrn in fliegender Hast, dem Kanzleirat sehr, sehr viel Respekt entgegenzubringen, denn dieser sei schon so hoch gestellt, dass nur wenige sich rühmen dürften, hinter seiner Tür in die zustehende ehrfürchtig erstarrende Verbeugung verfallen zu sein* (КНМ).

англ. *He bowed. «I respect your scruple,*

sir...» (КАМ)

Повага, як зазначає В. І. Карасик [1], будучи оціночною категорією, є градуальною величиною і варіюється від максимальної поваги, поклоніння до нульової позначки (відсутності поваги). Дослідник вказує на те, що на сьогоднішній час в англословних країнах поклони вважають дещо застарілим способом вираження поваги і використовують у церемоніях або пародіях на церемонії. У Німеччині легкий уклін широко розповсюджений як знак поваги. Отже, поклон може виражати повагу до людини, яка має об'єктивні заслуги (значні професійні досягнення, високі моральні якості тощо), а також бути адресованим особі, що займає високе соціальне положення, належати до владних структур. Взагалі ступінь поваги до влади належить до низки національно-специфічних характеристик культури. Так, україномовні і російськомовні контексти демонструють необхідність вдаватися до приниженого, покірного прохання по відношенню до представників влади, що описується виразом *йти на поклон*, задля успішного вирішення того чи іншого проблемного питання:

укр. *Іван Степанович почвалав до головного лікаря районної лікарні на поклон: приймайте назад, бо краще мала копійчина, ніж взагалі без грошей* (КУМ).

рос. *Расчет прост: под давлением бедности родители голодных детей вынужденно придут к унизившей их власти на поклон за копеечными пособиями, субсидиями, гуманитарной помощью и, таким образом, распишутся в признании ее могущества* (КРМ).

Поклон може позначати також і вибачення, що здійснюється у невербальний спосіб:

укр. *А вранці в неділю теща вклонилася раптом низенько і попросила прощення* (КУМ).

рос. *Сейчас он по-старомодному, с поклоном извинится, стесняясь говорит о своей усталости* (КРМ).

нім. *Der alte, abgerissene Mann stand im Zimmer und verbeugte sich. «Entschuldigen Sie, wenn ich Ihrem Selbstgespräch Beifall zolle», sagte er* (КНМ).

англ. *The fellow's resistance collapsed like a house of cards; bowing and mumbling apologies, he led us out of the main palace building, across a deserted cobbled yard to a small tower built in the far wall of the palace* (КАМ).

Цікавими є ситуації ритуального використання невербального жесту поклону у слов'ян. Так, глибокий уклін традиційно

виконується задля пошанування померлих:

укр. *Але коли сказала Уляна, що належалося б йому перед дорогою далекою, перед життям новим, солдатським, вклонитися могилам родичів померлих, погодився, хоч – не без прихованого посміху на обличчі* (КУМ).

рос. *Поклон мой светлой памяти Наталье Евгеньевне, вечная моя благодарность за тот урок, понятый мною только много лет спустя...* (КРМ)

Загальновідомий ритуал зустрічі гостей в Україні і Росії та інших слов'янських країнах не можна собі уявити без хліба й солі, а також низького слов'янського поклону:

укр. *Не знаю, як вони реагували на це, не дивився; натомість, зробивши слов'янський уклін, ледве встояв на ногах, і запросив їх до кімнати* (КУМ).

рос. *И вступление, и «Жемчужина», и «Стакан» вызвали горячие аплодисменты, наконец Гриша своим революционно-обворожительным басом проник в женские сердца вместе с лирикой и перешел к «Шести монахиням», после чего должен был последовать финал с общин славянским поклоном...* (КРМ)

Уклін є складовою багатьох релігійних ритуалів і здійснюється під час молитви, богослужіння, у святих для віруючих місцях (церкві, мечеті), адресується сакральним предметам (іконам, мощам тощо). У православ'ї уклін – це символічна дія, нахил голови й тіла, що виражає смирення й благоговіння перед Богом. Розрізняють два види поклонів: поясний або малий, коли слід кланятися до поясу, а також великий чи земний, при здійсненні якого вклоняються, стаючи на коліна і торкаючись головою землі. Поклони чергуються з хресним знаменням, а їхня комбінація залежить від кожного конкретного етапу церковного богослужіння. Земні поклони не виконують у неділю та на великі свята, у дні з Різдва й до Хрещення, від Пасхи й до П'ятидесятниці, а також ті віруючі, хто причащається у день причастя. Пор.,

укр. *Дід падає на коліна, хреститься – і б'є низький поклін до сирій землі, хреститься – і б'є поклін* (КУМ). рос. *Накануне великого праздника Воскресения Христова верующие люди едут поклониться православным святыням, разбросанным по всему миру* (КРМ).

Невід'ємною ознакою українського традиційного весілля є поклони, що їх виконують учасники обряду (наречені, друзи, бояри,

старости, гості та ін.) у кожному окремому етапі ритуалу: сватанні, прощанні з парубоцтвом і дівоцтвом, вінчанні, проводжанні з батьківського дому, зустрічі у свекрухи тощо. Напр., *Та тут на ганок вийшла сама панночка із своїм нареченим, і всі їй до землі вклонилися; Приїхали старости з паляницями, вклонилися так важно і таку чудернацьку мову повели, ніби вони мисливці і бачили, як куниця до них – до Шевченків – у хату забігла.*

Запрошення на весілля. Черкащина. 50-і рр. XX ст.

Слід зазначити, що ввічливі поклони у сучасному європейському суспільстві та в північноамериканській культурі позбавлені того статусу, який вони мали раніше, і значно відрізняються від їхнього побутування у східноазійських країнах. Сучасні європейці, американці, слов'яни замість поклонів значно частіше виконують інші невербальні жести ввічливості, а саме тиснуть руку при зустрічі, обіймають та цілують один одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. *Язык социального статуса* / Карасик В. И. – М. : Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. – 495 с.
2. Крейдлин Г. Е. *Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык* / Крейдлин Г. Е. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
3. Lancaster, G., Jobber, D. *Sales technique and management* / G. Lancaster, D. Jobber. – London: Pitman Publishing, 1992. – 592 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. KAM – *The Corpus of Contemporary American English* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corpus.byu.edu/coca/>

2. КНМ – *Konkordanz-Corpus Deutsch* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex tutor.ca/concordancers/concord_g.html
 3. КРМ – *Національний корпус російської мови* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruscorpora.ru/index.html>
 4. КУМ – *Корпус текстів української мови* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx?II=209>
- У статті використано фотографію з колекції М. Бабака.

О. І. Голубнича

ВИСЛОВЛЕННЯ ПОДЯКИ І КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Метою цієї статті є аналіз основних компонентів комунікативної ситуації функціонування висловлення подяки. Матеріалом нашого дослідження слугували 500 фрагментів тексту, що містять опис комунікативних ситуацій, в яких функціонує висловлення подяки. Вибір прикладів проводився методом суцільної вибірки із художніх творів сучасних американських та англійських авторів, загальним обсягом 3500 сторінок.

Виходячи із значення лексичних одиниць «дякувати», «подяка» [2, с. 1011] визначаємо висловлення подяки як такі, що мають за мету виразити вдячність за послугу, допомогу тощо. В англійській мові відповідна семантика передається дієсловом *thank* – «*to give one's thanks to express appreciation or gratitude*» та іменником *thanks* – «*an expression of gratitude, grateful acknowledgment of something received by or done or one*» [4, с. 1509].

Розглянемо компоненти комунікативної ситуації подяки. Комунікативна ситуація – це сукупність умов і обставин, що спонукають особу вступати у спілкування з іншою особою, висловлюючи свої думки, почуття, бажання і потреби [1, с. 29]. Для моделювання комунікативної ситуації подяки з метою більш детального та впорядкованого вивчення усіх її компонентів ми використали фрейм-матрицю. Фрейм визначається як структура даних, у якій відображені набуті в результаті попереднього досвіду знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, який описує цю ситуацію [3]. Фрейм-матриця – це такий фрейм, зв'язки між слотами якого не позначені. Фрейм-матриця комунікативної ситуації подяки поданий на Рис. 1.

Наведений фрейм-матриця складається з

таких слотів, як мовець, адресат, повідомлення і контекст спілкування. Мовець надсилає повідомлення адресатові. Оскільки мова є основним засобом комунікації, то повідомлення, передане засобами мови, представлене вербальним висловленням. Останнє може супроводжуватись невербальними засобами комунікації.

Мовець, як і адресат, має низку характеристик, які впливають не на продукування висловлення подяки, а на його форму (лексичне наповнення й інтонаційне та синтаксичне оформлення). Ці характеристики є спільними як для мовця, так і для адресата, і включають такі параметри, як вік комунікантів, їх соціальний статус, стать, рівень освіти, рід занять тощо. Інша група характеристик мовця й адресата, навпаки, впливає на продукування мовцем висловлення подяки і є обов'язковим для виникнення комунікативної ситуації подяки. Вони є різними для мовця й адресата. Мовець повинен відчувати вдячність до адресата або усвідомлювати необхідність висловити подяку, дотримуючись правил мовленнєвого етикету. Адресат на момент спілкування має обов'язково виконати певну дію, корисну або приємну для мовця. При цьому він зазвичай очікує на подяку з боку мовця.

Продукуючи висловлення подяки, мовець переслідує певну комунікативну мету – висловити вдячність, тим самим виказуючи адресату, як високо цінує його зусилля, допомогу, доброту, щедрість, тощо. Тому висловлення подяки часто супроводжується компліментом. Існують різні причини продукування висловлення подяки. Основними є такі: 1) мовець може відчувати щирю вдячність адресатові за його допомогу, підтримку, турботу тощо (приклад 1);

2) мовець може не відчувати вдячності, а лише дотримуватись правил мовленнєвої поведінки і дякувати лише для того, щоб не видатись неввічливим (приклад 2). Наприклад:

(1) '*...Thanks so much for the money. So that you won't think I'm a total thug, I think you should know the money went to my wife and children. Thanks again, Jeffrey*' (4, р. 321), де Рікі, пишучи листа своєму братові Джефрі, двічі дякує за гроші, які той надіслав, щоб врятувати сім'ю брата від голоду.

(2) '*Bella? Are you all right?*'

'*I'm fine. Thanks*' (3, р. 34), де дівчина дякує знайомому за те, що той поцікавився її справами.

Результат висловлення подяки проявляється як у вербальних/невербальних діях адресата, так і у зміні емоційного стану обох комунікантів. Так, у відповідь на подяку мовця адресат: приймає її,